

проблема, що зумовлюється впровадженням компетентнісного підходу в освітній процес, зміною функції оцінювання. Воно допомагає відстежувати власний поступ кожного учня/учениці, ефективно використовувати знання іноземної мови для розв'язання актуальних завдань. Особливої актуальності набуває практика залучення учнів до самооцінювання і взаємооцінювання, що, на наш погляд, є важливою їхньою діяльністю з метою виявлення ними рівня своїх навчальних досягнень. У процесі оцінювання учителям важливо орієнтуватися на вимоги до обов'язкових результатів навчання, представлених в Державному стандарті базової середньої освіти. Також варто враховувати всі складники компетентностей, до яких належать знання (знаннєвий компонент), уміння, навички, досвід застосування знань у різноманітних ситуаціях спілкування (діяльнісний компонент), ставлення їх до неї; цінності, які вони засвоюють і приймають; емоції і почуття, актуалізовані на уроках (ціннісний компонент), а також у межах вимог навчальної програми для 7 класу уміння аналізувати власну діяльність, діяльність інших, здійснювати самооцінювання й взаємооцінювання (рефлексійний компонент). Учителям доцільно використовувати відповідні вправи й завдання, що сприяють досягненню цих цілей.

Використані джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова КМУ від 30.09.2020 р., №898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL: http://www.khotiv-nvk.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи (2016). МОН України. Київ, 40. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (2021)/ Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коровецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М. *Рекомендовано МОН України* (від 12.07.2021 наказ № 795). Київ : МОН України, 42.
7. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (2021)/ Зимомря І.М., Мойсюк В.А., Трифан М.С., Унгурян І.К., Яковчук М.В. *Рекомендовано МОН України* (від 12.07.2021 наказ № 795). Київ : МОН України, 2021, 55.

ЗРУШЕННЯ У ЗМІСТІ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В 7 КЛАСІ ЗА МОДЕЛЬНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ПРОГРАМАМИ І ПІДРУЧНИКАМИ НУШ

Олена Пометун,

д.п.н., професор, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

За модельними навчальними програмами (далі – МНП), створеними авторськими колективами відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки

НАПН України, «Історія України» і «Всесвітня історія» викладаються в 7-9 класах як два окремі предмети, які складаються з курсів для кожного класу [1; 2].

Відповідно до Державного стандарту освіти вони належать до *предметного циклу базової середньої освіти*, що визначає їх місце в системі шкільної громадянської та історичної освіти й поміж інших навчальних предметів і курсів та закладає основи подальшого вивчення їх в рамках освітньої галузі у профільній школі.

На цьому етапі шкільного життя в учнів/учениць виникають нові мотиви учіння і моделі поведінки: бути освіченими, самостійними, зокрема й у навчанні і пошуку нових знань, які поступово стають цінністю, активно випробовувати свої сили в різних галузях знань і в різних видах діяльності, самостверджуватись в класному колективі. Це обумовлює необхідність врахування в змісті програм і в організації освітнього процесу їхніх психолого-педагогічних особливостей, поступового розширення та ускладнення історичних і громадянознавчих знань, розвитку предметних і міжпредметних умінь, урізноманітнення видів навчальної діяльності, що відбивається на вимогах до обов'язкових результатів навчання учнів/учениць.

З огляду на вищезазначене, *метою навчання історії у 7–9 класах, узгодженою з метою освітньої галузі в МНП визначено розвиток в учнівства національної і громадянської ідентичності, патріотизму та почуття власної гідності, осмислення минулого і сучасності та зв'язків між ними, відданості політичним, морально-духовним і культурним цінностям українського народу, Європейського Союзу й інших демократичних країн, прихильності ідеям миру, демократії, прав і свобод людини й громадянина.*

Завдання, спрямовані на досягнення мети, реалізують вимоги до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі, зазначені у Додатку 18 Державного стандарту базової середньої освіти з урахуванням особливостей предметного циклу, зокрема відображаючи вміння і якості особистості (компетентності), які мають бути сформовані/розвинуті через активну діяльність. Вони передбачають, що наприкінці предметного циклу *учень/учениця будуть здатні:*

– орієнтуватись в історичному часі: пов'язувати події, явища, процеси з певними історичними періодами; синхронізувати події, явища і процеси; визначати і виокремлювати історичні періоди (епохи) за характерними ознаками; використовувати періодизацію як предмет дослідження;

– орієнтуватись у соціально-історичному просторі: визначати просторові (територіальні) межі історичних подій, явищ і процесів; встановлювати залежності між історичним та географічним просторами; визначати локальний, регіональний, національний і глобальний виміри історичних подій, явищ і процесів; пояснювати зумовленість історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей природно-географічним середовищем, взаємодію людини і природи; характеризувати вплив різних чинників на формування громадського простору;

– розкривати цілісність і тяглість історичного процесу: характеризувати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, процесами в часі й просторі; аналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи історичних подій, явищ, процесів, вчинків історичних осіб; розпізнавати і пояснювати прояви історичних змін та історичних процесів у певний період (історичну епоху);

– добирати, класифікувати, аналізувати й критично оцінювати джерела історичної та суспільно значущої інформації: добирати відомості, необхідні для виконання пізнавального і творчого завдання; аналізувати та синтезувати історичну інформацію; визначати достовірність історичних джерел, різних інтерпретацій історичної та суспільної інформації; розпізнавати способи маніпулювання інформацією та ознаки пропаганди;

– інтерпретувати факти, явища, процеси минулого і сучасного; формулювати судження, гіпотезу; добирати та оцінювати аргументи для підтвердження певного судження; дискутувати стосовно важливих для суспільства питань минулого та сучасного;

– усвідомлювати власну гідність та ідентичність; аналізувати свою належність до різних спільнот; пізнавати себе, свої якості та здібності, розвивати і конструктивно їх реалізувати на уроках; пояснювати, що означає бути відповідальним громадянином України;

– діяти з урахуванням принципів демократії, прав людини, прав та обов'язків громадянина: доводити необхідність захисту прав і гідності людини; дотримуватися законів, суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини і принципу поваги до людської гідності; тлумачити сутність принципів та механізмів демократії; брати участь у житті школи й громади.

Розвиток громадянського суспільства в Україні, послідовна інтеграція української держави в систему європейських і світових цінностей та демократії потребує формування в учнів/учениць знань, навичок, ставлень та ціннісних характеристик для підтримки, захисту й просування цих ідей. У реаліях сучасного українського суспільства гостро актуалізована проблема формування національної та громадянської ідентичностей, оскільки ідентичність громадян, об'єднаних не тільки формальною належністю до однієї держави, а й спільною історичною пам'яттю, системою цінностей і смислів є фундаментом державності. В цьому контексті історія та громадянська освіта покликані надати учням цілеспрямований і змістовний навчальний досвід, що відображатиме історичне минуле й сучасні суспільні реалії та сприятиме розвитку відповідних якостей і компетентностей особистості.

Зміст історичного матеріалу в обох пропонованих МНП базований на таких пріоритетах:

- акцент на формуванні національної та громадянської ідентичностей учнів/учениць;
- людиноцентризм;
- увиразнення національних і загальнолюдських цінностей у минулому й сьогоденні;
- оптимальне поєднання та взаємозв'язок національної, регіональної та локальної історії;
- багатоперспективність і полікультурність;
- зв'язок минулого і сьогодення;
- внутрішньогалузева та міжгалузева інтеграція [1; 2].

Як вже зазначалось, названі МНП передбачають викладання у 7-9 класах двох окремих предметів громадянської й історичної галузі. Збереження такої структури на

базовому рівні історичної освіти, на нашу думку, є доцільним у зв'язку із актуальністю піднесення національної самосвідомості громадян, розвитку національної пам'яті, забезпечення активної підтримки України світовою спільнотою.

Водночас формування/розвиток в учнів/учениць розуміння цілісності історичного процесу, увиразнення спільних явищ, тенденцій у минулому і сучасності України та Європи V–XV ст., особливостей вітчизняного минулого й сьогодення неможливі без внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції змісту й діяльності учнів/учениць. Тому інтеграцію як один із ключових складників Державного стандарту базової середньої освіти і послідовної реалізації компетентнісного підходу в обох МНП реалізовано за рахунок таких складників:

- викладання курсів у всіх класах здійснюється у хронологічній послідовності та передбачає хронологічно узгоджений /синхронізований виклад подій і явищ історії України й всесвітньої історії;
- включення в зміст окремих курсів у кожному класі обов'язкового інтегрованого компонента (вступного випереджального та підсумкового узагальнень) на початку і наприкінці кожного класу³;
- виокремлення в кожному курсі елементів/сюжетів інтегрованого змісту для цілісного висвітлення перебігу історичного процесу (розгляд подій і процесів української історії у контексті європейської і світової історії, дослідження впливу подій і процесів в Україні на інші країни тощо);
- акцент на формуванні і розвитку ключових компетентностей і наскрізних/предметних умінь освітньої галузі (на рівні визначень і алгоритмів пізнавальної діяльності);
- застосування інтегрованих завдань і проєктів, зокрема через реалізацію рекомендованих у цій програмі видів діяльності;
- збереження наступності з інтегрованим курсом адаптаційного циклу базового рівня освіти (5–6 класи).

Обидві МНП структуровані за розділами, що містять переліки питань для розгляду без фіксованої кількості годин, що дає вчителю змогу варіювати освітній процес з урахуванням особливостей конкретного класу. Вчитель також може самостійно визначати тему і фокус кожного уроку, відбирати з переліку результати для досягнення на занятті й матеріал, що вивчатиметься.

Зупинимось детальніше на структурі і особливостях змісту курсів Історії України і всесвітньої історії у 7 класі.

У процесі викладання «Історії України» в 7 класі вчителю варто звернути увагу, по-перше, на оновлення деяких концепцій і понять. Насамперед наголосимо на тому, що видалення російських наративів зі змісту середньовічної історії України обумовлює необхідність вдумливого застосування правильної

³ Автори пропонують проведення у кожному випадку двох вступних та узагальнювальних інтегрованих уроків. Наприклад, перший з інтегрованих уроків у 7-му класі охоплює питання 1. Цивілізації стародавніх часів та їхні здобутки 2. Періодизація Середньовіччя в історії людства та України 3. Україна в контексті європейського Середньовіччя. Другий інтегрований урок з цієї теми присвячується розгляду питань: 1. Джерела історії Середньовіччя 2. Велике переселення народів та його наслідки. Розселення слов'ян. Такий підхід дає змогу формувати в учнів уявлення про європейський контекст в історії України і водночас відразу виокремлювати особливості її розвитку, а потім переходити до глибокого вивчення цих питань.

термінології. Так, уже назва розділу I МНП [1] «*Виникнення та становлення Київської держави*» акцентує на тому, на теренах України формувалась східнослов'янська державність з центром у Києві. Причому в змісті розділу відображено роль, яку відіграли у цьому процесі військово-торговельні групи норманів-русів. Цей етап середньовічної історії України характеризується лише початками формування державного утворення. Навіть діяльність перших князів (яка значною мірою викладається на основі літопису, а, отже, є напівміфічною) не можна вважати повноцінним «великим князюванням», це скоріше князі – військові вожді, а не державні діячі. І реформи княгині Ольги насправді були однією з перших спроб встановлення «загальних правил» співіснування різних земель в одному державному утворенні.

До перших «державників» можемо віднести лише Володимира Великого і Ярослава Мудрого, які доклали зусиль до реального (а не лише формального) об'єднання земель і зміцнення киеворуської народності. Це закріплено у назві розділу 2 «*Київська держава (Русь-Україна) наприкінці X — в першій половині XI ст.*». У цей період є сенс говорити про державу, яку називаємо «Русь-Україна» в кордонах, що нагадують сучасну територію. Дітям варто пояснити появу цього терміну як назви твору М.Грушевського і його важливість нині для відокремлення України-Русі від уявної «Київської Русі» В.Путіна і всього, що пов'язано з терміном «руський» як етнічного позначення населення РФ.

У змісті курсу також варто наголосити на новому трактуванні періоду XII–XIII ст., коли зі складу Русі-України виокремлюються удільні князівства. Держава продовжує існування як поліцентрична, коли державні утворення розвиваються самостійно, зберігаючи зв'язки, традиції, династичні шлюби і культуру. Цей період і є часом найбільшого розвитку руських земель, який було перервано монгольською навалою.

Наступний розділ програми 4 називається «*Волинь і Галичина кінця XII – середини XIII ст. Волинсько-Галицьке князівство (Держава Романовичів) середини XIII–XIV ст.*», що закріплює два етапи розвитку цього державного формування. Перехід до назви «Волинсько-Галицьке князівство» є обґрунтованим, бо насправді його засновниками були волинські князі. Синонімічною є назва цього утворення за правлячою династією – Романовичів. Бажаним також є відмова поіменування князя Данила Романовича як «Данила Галицького», теж поширеного московитами для підкреслення местечковості його діяльності.

Нарешті у розділі 5, пов'язаному із переходом руських земель під владу інших держав, бажано об'єктивного подавати питання збереження суб'єктності та позбавлення різних територій цієї суб'єктності, важливість політичних, економічних і соціокультурних взаємовпливів, що супроводжували зміну кордонів.

Ці та інші зміни змісту курсу 7 класу відображені у підручнику «Історія України» (автори О.Пометун, О.Дудар та Н.Гупан) [3]. Тож для використання сучасних трактувань і формулювання відповідних завдань для учнів вчитель може звернутись до цієї навчальної книги.

Що стосується змін у змісті всесвітньої історії середніх віків, то він відображається в МНП [2] більш-менш традиційно, поєднуючи проблемно-тематичний і країнознавчий підхід. Проблемно-тематичний підхід дає змогу

розглядати розвиток окремих країн/регіонів із дослідженням сукупності питань, пов'язаних із базовими знаннями Державного стандарту:

Взаємодія людини і природи. Спосіб життя населення.

Організація життя суспільства. Спільноти. Відносини в суспільстві.

Держава, влада, право і закон в минулому і сьогоденні.

Духовний світ людини. Культура.

Цей підхід відкриває широкі можливості не лише для інтеграції історичного і громадянсько-національного змісту, а й для організації різноманітної дослідницької діяльності учнів/учениць, зокрема на вищих рівнях мисленнєвої діяльності (за таксономією Б.Блума та ін.): порівняння, аналізу, узагальнення, створення тощо. Послідовне опанування основних понять, пов'язаних із розвитком і зміною в економіці, політиці, соціальній і культурній сферах окремих державних утворень і територій, уможливорює поступове ускладнення навчального матеріалу, деталізацію подій і явищ, більш глибоке розуміння учнями зв'язку між ними: причинно-наслідкових, хронологічних, просторових і тенденцій суспільного розвитку.

Як й історія інших періодів, матеріал з історії середньовіччя важливий для формування основ розуміння розвитку людства, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, а в ширшому значенні – основ загальної культури здобувачів освіти. Ці підходи програми відображені у відповідному підручнику (автори О.Пометун, Ю. Малієнко, О.Дудар) [4].

Зрозуміло, що оновлення змісту курсів історії не знижує важливості забезпечення емоційно-ціннісного впливу на учнів/учениць: почуття гордості і причетності до героїчних минулих та сучасних подій та усвідомлення історичної відповідальності за події в суспільстві і державі, поваги до національних символів та святинь культурно-історичних цінностей суспільства та держави, гордості за приналежність до свого народу.

Для реального досягнення навчальних результатів, на яких наголошує Державний стандарт освіти, необхідним є застосування діяльнісного підходу у навчанні. Головним у цьому підході є діяльність учнів: участь у дискусіях і обговореннях на уроці, робота і парах і групах, формулювання власних висновків, оцінок та ідей, розвиток уміння осмислювати інформацію з різних джерел; вирішувати практичні завдання, виконувати навчальні проєкти тощо. Така діяльність на відповідному історичному змісті дозволяє дитині зробити власний свідомий вибір на користь української ідентичності та патріотизму.

Системне застосування методів і технологій активного навчання історії як от мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, аналіз кейсів (випадків, реальних ситуацій суспільного життя), проєктна технологія, взаємонавчання, робота в малих групах, драматизація, портфоліо тощо має системно поєднуватися з іншими методами навчання, зокрема, із роботою з різноманітними джерелами (підручником, медіа текстами, візуальними джерелами тощо). Широкі можливості для організації такого навчання надають названі вище підручники.

Нарешті наголосимо на важливості створення позитивної атмосфери навчання, ефективного й безпечного освітнього середовища, побудови взаємовідносин учасників освітнього процесу на партнерських засадах і взаємоповазі. Без цього

активне навчання із застосуванням адекватних йому форм, методів і засобів неможливе.

Використані джерела

1. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/901/90134/Istoriya_Ukrayiny_7-9_kl_Pometun_ta_in-0.pdf
2. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти ((авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.) В.). https://osvita.ua/doc/files/news/901/90135/Vsesvitnya_istoriya_7-9_kl_Pometun_ta_in.pdf
3. Пометун О., Дудар О. В., Гупан Н.М. Історія України. Підручник для 7 класу закладів заг. сер. освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2024. 208 с.
4. Пометун О., Малієнко Ю., Дудар О. Всесвітня історія Підручник для 7 класу закладів заг. сер. освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2024. 224 с.

ЯК ОБРАТИ ПІДРУЧНИК ДЛЯ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УЧНІВ

Нестор Гупан,

д.п.н., професор,

головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Одним з актуальних питань сьогодні є потреба в зміцненні як військового та економічного, так і соціокультурного фундамента української державності, що потребує об'єднання громадян не лише формальною належністю до однієї держави, а й спільною системою цінностей і смислів, спільною історичною пам'яттю. Під історичною пам'яттю розуміють складний феномен, який поєднує в собі історичні знання, культурні традиції, колективну свідомість та емоційний досвід певної спільноти. Він існує як на рівні спільноти людей, так і на рівні окремої людини. Вміст історичної пам'яті як одного зі складників свідомості людини є індивідуальним і визначається місцем її проживання, особистою діяльністю й інтересами, сімейними традиціями, оточенням тощо. На формування історичної пам'яті людини впливає багато чинників. Одним з них є шкільна історична освіта.

Щоб здійснювати вплив на формування історичної пам'яті в навчанні історії в школі, зокрема й засобами підручника з історії України, вчителю варто розуміти, як підручник може впливати на цей процес і, відповідно, який підручник обрати для використання під час конкурсу. Для оцінки впливу на потенціал того чи іншого підручника на формування історичної пам'яті учнів можна скористатись деякими зрозумілими критеріями, на яких буде наголошено нижче.

Підручник з вітчизняної історії вбудовується у процес формування історичної пам'яті дітей у 5–6 класі, коли в учнів вже є відповідна основа, яка ґрунтується на їхньому власному життєвому досвіді. Далі відбувається поетапний розвиток та корегування історичної пам'яті. Провідну роль тут відіграє систематичний шкільний